

ÅRSRAPPORT 2010

Industrieventyret

- fremmes som verdensarv

Industriestedene Rjukan, Notodden, Odda og Tyssedal forteller om industrialiseringen på 1900-tallet som la grunnlaget for den vekst og velstand som kjennetegner det moderne Norge. Industrielle kulturminner knyttet til kraftproduksjon er i liten grad representert på verdensarvlisten.

Riksantikvaren arbeider for at flere kulturminner, kulturmiljøer og landskap skal bli tatt bedre vare på. Riksantikvaren har ansvar for at den statlige kulturminnepolitikken blir gjennomført, og har et overordnet faglig ansvar for den regionale kulturminneforvaltningens arbeid med kulturminnevern. Riksantikvaren er en del av miljøforvaltningen, underlagt Miljøverndepartementet. Denne rapporten inneholder utdrag fra fullstendig årsrapport til Miljøverndepartementet mars 2010.

Tidlig og tydelig

Kulturminner er viktige for nærings- og samfunnsutvikling. Denne tverrpolitiske enigheten er krumtappen i framtidig kulturminneforvaltning; Vern gjennom bruk.

I løpet av fjoråret har jeg og mine kolleger hatt mange reiser til alle landets fylkeskommuner, noe som er viktig for den framtidige politiske prioriteringen av kulturminners bruk og potensial. Jeg har hatt gleden av å møte 60 ordførere og har talt i mange fylkesting. Tett dialog med lokalforvaltningen har vært prioritert. Vi vil ruste opp evnen og viljen til å bevare kulturminner der de befinner seg.

Riksantikvaren har bedt alle landets kommuner om å vurdere eiendoms-skattefritak på fredete og verneverdige eiendommer, slik loven åpner for.

Det har vært heftig debatt om flere store saker. I Bjørvikasaken har vi vært opptatt av plasseringen av Munchmuseet og størrelsen på Kongsbakke-åpningen, slik at byrommet åpnes mot Akershus festning. Mange byer over hele landet har sitt «Bjørvika» med stort press på utbygging av havneområdene.

Riksantikvaren har utviklet NB!registret som i 2010 som ble gjort tilgjengelig for alle. Dette er byutvikling under mottoet «tidlig og tydelig». Vi har sammen med fylkeskommunene pekt ut områder i 75 byer som vi mener er av nasjonal interesse, og som bør tas hensyn til i framtidig byutvikling. Et nyttig verktøy for kommuner og fylkeskommuner.

Diskusjonen om flyttingen av vikingskipene til Bjørvika, og om Kulturhistorisk museum skal plasseres på Bygdøy, eller ikke, holder fram. Riksantikvaren har støttet vinnerforslaget til nytt nasjonalmuseum på Vestbanetomten. I tillegg er Riksantikvaren bekymret over de nasjonale bygningene som fraflyttes. Selv om «alle» vil til vannkanten i bygninger i stål og glass, må vi ikke bli helt historieløse. Riksantikvaren vil delta i diskusjonen om etterbruk av disse bygningene.

Arbeidet med fredningen av smelteverket i Odda og verdensarvsøknaden har fått mye oppmerksomhet i året som gikk. Noen spennende prinsipielle saker av nasjonal verdi har vi vært opptatt av, som for eksempel Furuheim på Gol. Riksantikvaren har også satt søkelys på bevaring av de få synlige sporene etter krigsfangeleirene. Verdiskapingsprosjektet ble avsluttet, og resultatene foreligger nå.

I 2010 ble Strategisk plan for arkeologiske kulturminner ferdig. Nasjonal verneplan for fartøy likeså. Ny fredningsstrategi er under arbeid, og bevaringsprogrammene er i god gjenge.

2010 var et godt år for meg til å bli bedre kjent med alle deler av kulturminneforvaltningen og de fleste av våre utfordringer. Arbeidet for kulturminnene er godt i gang.

Jørn Holme
Riksantikvar

Foto: Joakim Krøvel, ©Riksantikvaren

Furuheim på Gol. Foto: Arnt Magne Haugen, © Riksantikvaren

Midlertidig fredning opprettholdt

Furuheim på Gol i Buskerud ble midlertidig fredet av Riksantikvaren 31. august 2010. Det var nødvendig med mer tid for å gjøre en grundig vurdering av verneverdien ved kulturminnet, som var truet av riving. Furuheim er en av de eldste bygningene som fortsatt står igjen i Gol sentrum. Hovedbygningen i sen sveitserstil er fra 1905, og er bygd opp rundt et tømmerhus fra 1800-tallet. Gol sentrum er svært utbygget. De fleste spor som gir tidsdybde er fjernet, noe som er i strid med nasjonale interesser og mål som er vedtatt av Stortinget.

Industrihistorien fremmes

Rjukan, Notodden, Odda og Tyssedal står på den offisielle listen over områder Norge ønsker å nominere til UNESCOs verdensarvliste de kommende årene. Målet er å fremme disse industriområdene som representanter for industrihistoriske kulturminner knyttet til kraftproduksjon. Til sammen gir Rjukan og Notodden, og Odda og Tyssedal et bilde av 1900-tallet da den andre industrielle perioden la grunnlaget for den vekst og velstand som kjennetegner den moderne samfunnsutviklingen. Stedene representerer det storindustrielle gjennombruddet hvor koplingen av kraft, teknologi og kapital var avgjørende.

Rjukan. Foto: Trond Taugbøl, © Riksantikvaren

Kulturmiljøer

Foto: Joakim Krøvel, ©Riksantikvaren

BYGDØY

Riksantikvaren har foreslått at den nordvestre del av Bygdøy-halvøya i Oslo skal bli fredet som kulturmiljø.

Området omfatter blant annet Bygdø Kongsgård, Norsk Folkemuseum med Vikingskipshuset, Bygdøy kapell, øya Killingen og et areal i sjøen omkring området.

Hensikten med kulturmiljøfredningen er å sikre de kulturhistoriske verdiene i kulturlandskapet og bebyggelsen i dette spesielle området. Det er først og fremst områdets historie som kongelig eiendom siden middelalderen, og kongehusets tilrettelegging av store deler av landskapet som folkepark på 1800-tallet som utgjør grunnlaget for fredningen.

Foto: Cornelis Horn Evensen, ©Riksantikvaren

TREBYEN LEVANGER

Levanger er ein av dei mest interessante trebyane i Noreg med store nasjonale kulturminneverdiar. Riksantikvaren har sett i gang freding av dette viktige kulturmiljøet.

Bygningsmassen i Levanger sentrum er særprega og unik i nasjonal samanheng, særleg trebygningane i sveitser- og jugendstil. I Midt-Noreg finst det i dag nesten ingen intakte trehusmiljø frå perioden 1896 – 1904, men Levanger sentrum har bevart mykje av særpreget som treby frå denne tida. Levanger har langt attende i historia vore ein møtestad og marknadsplass, og det er spor frå mellomalderen i grunnen i sentrum.

Foto: Kjell Andresen, ©Riksantikvaren

SØR-GJÆSLINGAN – DET FØRSTE FISKEVÆRET

Sør-Gjæslingan i Nord-Trøndelag er det første fiskeværet i Noreg der det vart gjort framlegg om freding som kulturmiljø.

Sør-Gjæslingan er eit av dei største fiskeværa langs kysten. Det er samanhengen mellom bygningane, kulturlandskapet og næringsgrunnlaget som gjer fiskeværet til ein unik heilskap.

Formålet med fredinga er å ta vare på det særeigne fiskeværet som kjelde til kunnskap og oppleving for dagens og framtidige generasjonar. Dette gjeld særleg tilhøvet mellom natur-grunnlag, næring, levekår, samfunn og den historiske utviklinga av fiskeværet. Spesielt viktig er mangfaldet og særpreget i bygningsmiljøet og andre spor i kulturlandskapet etter utnytting av ressursane i havet og jordbruksdrift, på marginale vilkår.

Fredingsgjennomgangen er eit landsdekjande prosjekt som Riksantikvaren starta i 2006. Fram til 2012 skal kvart fylke ha gjennomgått alle fredingsvedtak frå perioden 1923–1979, og ha presisert omfanget av, formålet med og innhaldet i fredinga. På landsbasis omfattar prosjektet 1900 bygningar fordelt på 917 anlegg.

Fredingsgjennomgangen

I 2010 blei Troms og Sør-Trøndelag dei første fylka som ferdigstilte fredingsgjennomgangen

TROMS har gått gjennom alle dei eldre fredingane sine. Gjennomgangen omfattar 33 bygningar fordelt på 11 anlegg. Fylket si historie gir eit bilete av fiskerike fjordar, fjell, vide dalar og store og små øyar. I mange hundre år har fylket vore ein kulturell og etnisk møtestad. Det vert snakka norsk, samisk og kvensk side om side. Tradisjonelt har næringane vore jakt, jordbruk, og fiske i tillegg til reindrift. Dette har sett sitt preg på kulturlandskapet.

Knudsgården i Tromsø gir eit godt bilete av den tidlege historia til byen med påverknad frå trønderisk og bergensk byggeskikk.

Fasaden av Maursundgården.

Baksida av Maursundgården.

I Tromsø var det ofte kjøpmanns- og embetsmannsgardene frå den gong byen vart grunnlagt tidleg på 1800-tallet som vart freda.

Brent jord

Bare hovudbygningen på handelstaden Maursund i Skjærvøy vart spart då den tyske okkupasjonsmakta la store delar av

Nord-Troms og Finnmark i oske i 1944. Maursundgården fekk stå fordi han vart freda 30. mars 1942.

SØR-TRØNDELAG Fredingsgjennomgangen i Sør-Trøndelag omfattar om lag 200 bygningar fordelt på 79 anlegg. I Sør-Trøndelag vart dei første fredingane vedtekne i 1923. Dette var særleg gardsanlegg. Blant dei tidlege fredingane finn vi fleire på Røros.

TRØNDERLÅN

I Trøndelagsfylka, Nordland, Møre og Romsdal, Oppland og Hedmark er utbreiingsområdet for firkanttunet og trønderlåna. Særleg våningshuset skil områda nord for Dovre frå resten av landet. Den lange, smallafta «trønderlåna» har gjennomgått ein lang utviklingsprosess, frå eittroms årestoge via treroms «lågstoge» til langstoge i to etasjar, etter kvart med kårbustad i enden av bygningen.

Dørumstoga på Oppdal er eit eksempel på den lafta, upanelte trønderlåna.

Vålåskaret i Meldal i Sør-Trøndelag vart freda i 1967 som det første seteranlegget i Noreg.

Verdsarv

UNESCOs liste over verdsarven, World Heritage List, inneheld område eller objekt som er av uerstatteleg kultur- eller naturverdi. Dette er Bergkunsten i Alta, Røros bergstad, Bryggen i Bergen, Urnes stavkirke, Urnes stavkirke, Vegaøyen og Vestnorsk fjordlandskap. Noreg har seks stader på verdsarvlista. I tillegg kjem fire punkt på Struves meridianboge som ligg i Noreg.

Jan Mayen vert freda

Regjeringa vedtok å freda den arktiske vulkanøya Jan Mayen som naturreservat. Den unike naturen og dei spesielle kulturminna på Jan Mayen får no betre vern. Formålet med fredinga er å verne ei tilnærma urørd arktisk øy og sjøområda rundt, med eit storslege landskap, aktive vulkanar, viktige sjøfuglområde og mange kulturminne. Trass i avgrensa storleik og at ho ligg isolert til, har Jan Mayen ei rekkje kulturminne frå alle epokar i øya si historie, som representerer verksemda til fleire nasjonar attende til kvalfangsten på 1600-talet. Jan Mayen naturreservat vart oppretta i statsråd 19. november 2010.

Gamle Lofotferga

Fram til 1970 gjekk Lofotferga i ordinær trafikk mellom Vestvågøy og Flakstad.

Den siste operative treferga i Nord-Noreg – M/F «Gamle Lofotferga» – vart freda 9. november 2010. Med auken av privatbilar etter 1945 melde behovet for bilferjer seg. Først i 1956 vart M/F «Lofotferje II» levert, registrert for 100 personar, to femtonns lastebilar, ein buss og fire personbilar.

Områda omkring Røros bergstad, den såkalla Circumferensen, er skriven inn på UNESCOs verdsarvliste.

Utviding av verdsarvområdet er viktig for formidlinga av heile bergsverkshistoria og innsatsen til menneska for å overleve under svært vanskelege klimatiske tilhøve. Utvidinga omfattar bergstaden med landskapet ikring og dei viktigaste

gruveområda og dessutan Femundshytta, som representant for dei fjerntliggande smeltehyttene og vintertransportruta frå Tufsingdal over Korsjøen til Røros.

Heile Circumferensen, privilegieområdet, vart gjeven til Røros koparverk av Christian IV i 1646.

Røros bergstad har stått på verdsarvlista sidan 1980 og feira 30-årsjubileum som verdsarv i 2010.

Røros bergstad og Circumferen er skriven inn på verdsarvlista.

Røros kyrkje sett i stand

I desember vart Røros kyrkje opna etter at ho har vore gjennom ein svært stor restaurering. Med eit budsjett på til saman 72 millionar kroner er kyrkja sett i stand.

Istandsetjinga av Røros kyrkje omhandla reinsing, omfattande reparasjon og teknisk oppgradering. Tårnet, vindauga og kyrkjerommet vart restaurert. Kyrkjekunsten vart konservert. Restaureringsarbeidet vart rekna som det største ikkje-statlege istandsetjingsprosjektet i landet.

Riksantikvaren samarbeidde med Røros kyrkjelege fellesråd, som igjen samarbeidde

Røros kyrkje har fått ein omfattande restaurering. Blant anna vart felt med golvbord demonterte under kyrkjebenkane slik at ein kunne registrere tilstand og omfang av roteskader.

med lokale kunnskapsfirma frå Røros-traktene og Trondheim.

Klimaendringer – et hett tema

I et nordisk prosjekt ledet av Riksantikvaren er det samlet kunnskap om hvordan kulturminner blir påvirket av et varmere, våtere og villere klima. Det toårige prosjektet ble avsluttet i 2010. Sju nordiske land har vært med i prosjektet «Effekter av klimaendringer på kulturminner og kulturmiljø»: Norge, Sverige, Danmark, Finland, Island, Grønland og Færøyene. Målet med prosjektet har vært å sette kulturminneforvaltere bedre i stand til å møte de varslede klimaendringene og å styrke det nordiske samarbeidet på området. En sammenfatning av resultatene av arbeidet er i publikasjonen «Klimaendringer og kulturarv i Norden» (TemaNord 2010:590)

Oversvømte museumsbygninger under flommen i Mjøsa i 1995. Foto: Jan Haug, Hedmarkmuseet

Vikingtid kan bli verdensarv

Norge samarbeider med Island, Danmark, Sverige, Tyskland og Latvia om å få historiske steder fra vikingtiden inn på UNESCOs verdensarvliste. Norges kandidater er Borrehaugene i Horten, Oseberghaugen i Tønsberg, Gokstadhaugen i Sandefjord og kversteinsbruddet i Hyllestad i Sogn. Målet er å få nominasjonen behandlet av verdensarvkomiteen sommeren 2013.

Vestfold har en av de største samlede forekomstene av store gravhauger i Skandinavia. I Oseberg- og Gokstadhaugene er verdens best bevarte vikingskip funnet sammen med mye annet som viser fremragende treskjærerkunst.

Foto: O.Væring 1904 © Kulturhistorisk museum i Oslo

Foto: Sissel Carlstrøm, ©Riksantikvaren

Fra slutten av vikingtiden har vi flere funn i byer i Syd-Skandinavia og i Baltikum av hyllestadstein fra kversteinbruddene i Hyllestad i Sogn og Fjordane.

Målet med Stavkyrkje-programmet til Riksantikvaren (2001–2015) er:

- å sette i stand stavkyrkjene slik at dei blir tekne vare på for ettertida
- å konservere dekoren og kyrkjekunsten
- å supplere dokumentasjonen av stavkyrkjene som grunnlag for forskning og rekonstruksjon av tapte delar

Vel halvparten av dei 28 stavkyrkjene her i landet er sette i stand. Også konserverings-sida er i rute. Dokumentasjonsarbeidet går føre seg med både tradisjonelle teknikkar, som manuell oppmåling med fotografering, og med digital oppmåling.

Dronninga planta eit nytt plommetre under gjenopninga av Urnes stavkyrkje i september 2010. Akkurat som treet som ein gong stod der, vil også dette bere blå plommer. Foto: Siri Wolland, ©Riksantikvaren

Dronninga på Urnes

Den omfattande restaureringa av Urnes stavkyrkje var ferdig og vart markert med den høge vernaren til Fortidsminneforeninga, Hennar Majestet, til stades.

Stavkyrkjeprogrammet til Riksantikvaren starta opp restaureringa av Urnes vinteren 2008 saman med Fortidsminneforeninga, som eig stavkyrkja. Handverkarar frå Jølster Bilelag, Norsk institutt for kulturminneforskning (NIKU) og antikvarisk ekspertise frå ulike konsulentar har vore med på arbeidet. Urnes stavkyrkje har blitt dokumentert, og for første gong vart ei stavkyrkje scanna. Alt arbeid på Urnes har kosta over 12 millionar kroner og er betalt gjennom Stavkyrkjeprogrammet. Funn av minst to eldre kyrkjer under den noverande fortel om at Urnes har vore kyrkjestad sidan 1000-talet. Urnes stavkyrkje vart skriven inn på UNESCOs verdsarvliste i 1979.

Verdiskapings- programma avslutta

Riksantikvaren har avslutta Verdiskapingsprogrammet på kulturminneområdet. Dei 11 pilotprosjekta over heile landet har på ulikt vis brukt kulturarv som utgangspunkt for å setje i gang noko nytt i lokalsamfunna. Erfaringane blir viktige i arbeidet med kulturminne og verdiskaping framover. Filmar frå alle prosjekta kan du finne på YouTube.

Verdiskapingsprogrammet vart starta i 2006 av Riksantikvaren og Miljøverndepartementet, og målet er å bruke kulturarven som ein ressurs i samfunnsutviklinga.

Meir informasjon om Riksantikvarens Verdiskapingsprogram:
www.verdiskaping.info.

Riksantikvarens budsjett 2010

Kap./Post	Tildelte midler (i 1000 kr)
1429.01 Driftsutgifter	106867
429.21 Spesielle driftsutgifter, kan nyttas under postene 72 og 73	23 115
1429.72 Vern og sikring av fredete og verneverdige kulturminner og kulturmiljøer, kan overføres, kan nyttas under post 21	213 212
1429.73 Brannsikring og beredskapstiltak, kan overføres, kan nyttas under post 21	11 953
1429.74 Fartøyvern, kan overføres	42 004
1429.75 Internasjonalt samarbeid, kan overføres	1 100
1429.77 Verdiskapingsprogram, kan overføres, kan nyttas under post 21	18 400
1429.78 Tilskudd til beslutningsgrunnlag for myndighetsutøvelse innen arkeologi, kan overføres, kan nyttas under post 21	6 500
SUM KAP. 1429	426 151
Nærmere fordeling under post 72 (i 1 000 kr):	
Post	Tildeling 2010
Post 72 Vern og sikring av fredete og verneverdige kulturminner og kulturmiljøer, kan overføres, kan nyttas under post 21	213 212
1429.72.1 Tilskudd til arkeologiske undersøkelser ved mindre private tiltak	12 582
1429.72.2 Vern og sikring av fredete bygninger og anlegg	51 867
1429.72.3 Vern og sikring av middelalderbygninger og anlegg	29 257
1429.72.4 Kystkultur	14 700
1429.72.5 Vern og sikring av fredete og andre særlige verdifulle kulturmiljø og landskap	4 280
1429.72.6 Skjøtsel av automatisk fredete kulturminner	8 808
1429-72.7 Fartøyvernsentrene	6 550
1429.72.8 Tekniske og industrielle kulturminner	39 202
1429.72.9 World Heritage List, nasjonale oppgaver	45 966
SUM KAP. 1429 POST 72	213 212

Nes kirkeruin først ferdig

Middelalderruinen i Nes i Akershus var den første ferdig i standsatte ruinen i Riksantikvarens ruinprosjekt. Konserveringen av Nes startet opp i 2005 og inkluderte sikring og omteking av all takstein. Større sprekker i murverket ble hugget opp, sementmørtel erstattet med kalkmørtel, løse steiner festet, og ruinen rensa for vegetasjon.

De eldste delene av Nes kirkeruin stammer fra en kirke bygd på 1100-tallet. Kirken gjennomgikk senere flere etapper med ombygging, den siste i 1697, da den fikk sin nåværende form som korskirke. Kirken ble rammet av lynnedslag og brant ned i 1854, og den har siden stått som ruin. Foto: Sissel Ramstad, ©Riksantikvaren

Ruinprosjektet

I Norge har vi omlag 90 ruinallegg fra middelalderen. Det er flest kirkeruiner, dernest ruiner etter klosteranlegg og borg- og festningsanlegg. De fleste ruinene finner vi i Oslo og på Østlandet, men det er også mange på Vestlandet og i Trøndelag. Riksantikvarens ruinprosjekt starta opp i 2006 og skal være ferdig i 2016.

Kunnskapsløftet

Det største prosjektet Riksantikvaren har i årene fremover er Kunnskapsløftet. (2011–2015). Løftet som ble igangsatt i 2010 er en knippe tiltak som samlet skal bidra til at vi når de nasjonale målene som er satt for kulturminnefeltet.

Arbeidet for å ivareta de lokale, verneverdige kulturminnene står sentralt. Det blir utviklet metoder og verktøy for registrering og verdi-settning av lokale kulturminner, og det blir satt i gang overvåking av et representativt utvalg verneverdige kulturminner. I tilknytning til dette arbeidet, blir det utviklet en serie til-

tak for å styrke kulturminnekompetansen i kommunene.

Målet er også å videreutvikle kulturminneforvaltningen slik at vi kan arbeide mer effektivt og strømlinjeformet på tvers av forvaltningsnivåene.

Kulturminnedatabasen Askeladden blir oppgradert, og gjennom bruk av digitale verktøy ønsker vi å åpne opp for mer innsyn og lettere tilgjengelighet for eiere av fredete bygninger og anlegg, kommuner og fylkeskommuner.

Nettsted åpnet Bygg og bevar

Bygg og Bevar er et nasjonalt nettsted for råd, veiledning og hjelp i spørsmål om restaurering og rehabilitering av eldre bygg og skal bidra til et sunt og stort marked for restaurering og rehabilitering. Nettportalen Bygg og Bevar skal gjøre det lett og praktisk for folk flest å finne kvalifisert hjelp til å bevare gamle hus, og sikre lett tilgang til kunnskap, håndverks- og rådgivningstjenester i tillegg til relevante produkter. Bygg og Bevar er et samarbeid mellom byggenæringene ved Byggenæringens Landsforening og kulturminnemyndighetene ved Miljøverndepartementet. <http://www.byggogbevar.no/>

Nytt magasin - Alle tiders

Riksantikvarens nye magasin Alle tiders startet opp for å skape interesse og forståelse for bevaring av våre kulturminner. Magasinet viser mangfoldet og bredden i vår kulturarv. Lesere er eiere av fredete bygninger og anlegg, ansatte i forvaltningen, politikere, de frivillige organisasjonene og andre interesserte.

Mediedekningen – ny rekord

Totalt viser Retriever 7054 oppslag om Riksantikvaren i fjor. Gjennomsnittlig er dette 19 oppslag per dag gjennom hele året. Det reelle tallet er langt høyere, ettersom denne oversikten bare dekker nett- og papirartikler, ikke radio- og fjernsynsinnslag.

Riksantikvaren sendte ut 32 pressemeldinger i fjor. Av disse er fem sendt ut i 19 ulike versjoner, til de ulike fylkene.

I tillegg kommer invitasjoner til pressen i forbindelse med fylkesbesøk og innlegg på fylkesting. Vi har hatt 11 avisinnlegg på trykk, flere av dem har stått i ulike medier.

Besøksadresse: Dronningensgate 13, 0152 Oslo, postadresse: Postboks 8196 Dep. N-0034 Oslo, Telefon: (+47) 22 94 04 00, telefaks: (+47) 22 94 04 04, e-post: postmottak@ra.no, www.ra.no